

بررسی آثار اقتصادی بلندمدت کمک‌های رسمی توسعه‌ای، درآمدهای انتقالی اشخاص و سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای منتخب اسلامی

* محمد غفاری فرد^۱، فاطمه حسینی^۲

۱. استادیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی اهل بیت، تهران، ایران
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی اهل بیت، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۷ اردیبهشت ۱۴۰۱
تاریخ پذیرش: ۱۴ دی ۱۴۰۱
تاریخ انتشار: ۱۶ اسفند ۱۴۰۱

چکیده

کشورهای اسلامی همانند سایر کشورها برای رسیدن به سطحی از رفاه نیازمند رشد اقتصادی هستند. بیشتر کشورهای در حال توسعه با کمبود منابع برای رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی مواجه هستند. بنابراین در این کشورها جریان انواع سرمایه‌گذاری‌های خارجی اهمیت قابل توجهی دارد. هدف در این مقاله بررسی اثرگذاری بلندمدت جریان انواع سرمایه‌های خارجی شامل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کمک‌های رسمی توسعه‌ای و درآمدهای انتقالی اشخاص بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب اسلامی (جمهوری آذربایجان، بنگلادش، بنین، کامرون، مصر، اندونزی، ایران، اردن، قزاقستان، مراکش، نیجر، نیجریه، پاکستان، سودان، ترکیه، تونس و اوگاندا) در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ است. مدل این پژوهش بعد از انجام آزمون‌ها با استفاده از روش اقتصادسنجی پانل (حداقل مربعات کاملاً اصلاح‌شده) برآورد شده است. نتایج نشان می‌دهد که در بلندمدت جریان سرمایه‌های خارجی (کمک‌های رسمی توسعه‌ای، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و درآمدهای انتقالی شخصی) بر تولید ناخالص داخلی حقیقی این کشورها تأثیر مثبت و معناداری می‌گذارد. همچنین متغیرهای نیروی کار، سرمایه و مخارج دولت نیز اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. بنابراین سیاست‌گذاران اقتصادی برای رونق اقتصادی باید سیاست‌های توسعه فضای کسب‌وکار، استفاده بهینه از منابع خارجی در توسعه زیرساخت‌ها و هدایت منابع افراد ملی ساکن در خارج از کشور را برای ارتقای شاخص‌های زیربنایی و اقتصادی ملی در نظر بگیرند.

کلیدواژه‌ها:

جریان سرمایه خارجی،
حداقل مربعات کاملاً
اصلاح‌شده، رشد اقتصادی،
کشورهای اسلامی.

* نویسنده مسئول:

دکتر محمد غفاری فرد
نشانی:

دانشکده علوم انسانی، دانشگاه
بین‌المللی اهل بیت، تهران، ایران
پست الکترونیک:
ghaffary2@aiu.com

استناد به این مقاله:

غفاری فرد محمد، حسینی فاطمه. (۱۴۰۱). بررسی آثار اقتصادی بلندمدت کمک‌های رسمی توسعه‌ای، درآمدهای انتقالی اشخاص و سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای منتخب اسلامی. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۲۷-۵۲، (۴)۴.

۱. مقدمه

بهبود استانداردهای زندگی، رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی از چالش‌های اصلی کشورهای در حال توسعه است. فرایند رشد و توسعه در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته با یکدیگر متفاوت است. کشورهای در حال توسعه، یا منابع کافی در اختیار ندارند یا از منابع موجود به درستی استفاده نمی‌کنند. به این منظور برای تأمین نیازهای مالی داخلی از سرمایه‌ها و کمک‌های خارجی استفاده می‌شود (Aqeli, Daliri and Sahabi, 2020: 32-35). کشورهای اسلامی همانند کشورهای در حال توسعه برای تأمین مالی خود علاوه بر اتکا به مالیات و پس‌اندازهای داخلی، نیاز به منابع خارجی دارند. تأمین مالی در کشورهای در حال توسعه با شیوه‌های مختلف همچون، جمع‌آوری مالیات و عوارض، استقراض دولت از بانک مرکزی، جذب رانت منابع طبیعی و استقراض از خارج انجام می‌شود، چون در بیشتر کشورهای در حال توسعه، ضعف مدیریت، رانت منابع طبیعی، توان جمع‌آوری مالیات در داخل به دلیل فرار مالیاتی و فساد اقتصادی، پایین است و استقراض از بانک مرکزی تورم‌زا است، بنابراین سرمایه‌ها و کمک‌های خارجی به وسیله کشورهای توسعه یافته بر کشورهای در حال توسعه می‌تواند موجب رشد و توسعه اقتصادی این کشورها شود. با توجه به اینکه مشکل کشورهای کمتر توسعه یافته و توسعه نیافته کمبود منابع جهت سرمایه‌گذاری برای ایجاد اشتغال، زیرساخت‌های اقتصادی و بهبود توسعه پایدار و رشد اقتصادی است و این مشکل ناشی از کمبود درآمدهای ارزی ناشی از صادرات و نرخ ناعادلانه مبادله است که اغلب به زیان صادرکنندگان کالاها و مواد اولیه خام در حال تغییر است، کمک‌های خارجی سبب تحرک رشد اقتصادی می‌شود و مکمل منابع داخلی در هنگام تأمین مالی است (Babaei, Jafari and Kho- 2014: 88-90). هدف در این پژوهش بررسی اثر بلندمدت جریان سرمایه‌های خارجی بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب اسلامی است. این پرسش مطرح است که اثر انواع سرمایه‌های خارجی بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب اسلامی چه میزان است؟ این پژوهش در چند بخش تدوین شده است: بعد از چکیده و مقدمه، مبانی نظری، پیشینه پژوهش، معرفی مدل و متغیرها، یافته‌های پژوهش و در آخر نتیجه‌گیری و پیشنهادات ارائه می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

اشرفی و فهمی‌فر (۱۳۹۱). مطالعه‌ای با عنوان «اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی ایران» با استفاده از روش تلفیق و روش‌های سیستم دینامیک انجام داده‌اند. نتایج این

پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی اثر گذاری مثبت و معناداری دارد. امامی و آزادوار (۱۳۹۲) مطالعه‌ای با عنوان «بررسی اثر کمک‌های خارجی بر رشد درآمد سرانه کشورهای آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین در سال‌های ۱۹۸۳-۲۰۱۰» با استفاده از روش داده‌های تابلویی انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمک‌های خارجی بر رشد درآمد سرانه کشورهای منتخب اثر منفی دارد. بابایی، جعفری و خدایی (۱۳۹۳) پژوهشی با عنوان «اثر متقابل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی در کشورهای عضو گروه هشت در سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۰» با استفاده از روش داده‌های ترکیبی حداقل مربعات معمولی انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد که اثر متغیرهای انباشت سرمایه ناخالص صادرات، نرخ ارز رسمی رشد دستمزدها، تعداد نیروی کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. جهانگیرد، نیک‌بین، پناهی و دانشمند (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در کشور ایران در سال‌های ۱۹۷۰-۲۰۱۴» از روش ARDL استفاده کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در کوتاه‌مدت و بلندمدت اثر منفی دارد.

مولایی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کمک‌های خارجی و درآمدهای انتقالی بر روی رشد اقتصادی، مطالعه موردی در کشورهای منطقه منا در سال‌های ۱۹۹۳ تا ۲۰۱۶» از مدل پانل و میانگین گروهی تلفیقی PMG استفاده کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، درآمدهای انتقالی خارجی و کمک‌های خارجی اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. نیکوقدم و فاوجی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «اثر تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی ایران در سال‌های ۱۳۴۹ تا ۱۳۹۶» با استفاده از روش خود بازگشتی با وقفه‌های توزیعی ARDL انجام داده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تجارت خارجی، سرمایه انسانی و سرمایه ثابت ناخالص داخلی اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. اما هزینه‌های مصرفی دولت، مالیات بر درآمد و تورم اثر منفی و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. بهرام شادابی (۱۳۹۸) در پژوهشی اثر سرمایه‌گذاری خارجی و سرمایه‌گذاری داخلی بر رشد اقتصادی در ایران را در سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۶ با استفاده از روش ARDL و Eviews-10 مطالعه کرده است. نتایج پژوهش او نشان می‌دهد که اثر سرمایه‌گذاری بر رشد اقتصادی مثبت و معنادار است. عاقلی، دلیری و سحابی (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «اثر کمک‌های رسمی توسعه دوجانبه بر توسعه انسانی

کشورهای ایران، عراق، یمن، ترکیه، اردن، مالزی، فیلیپین، تایلند، ویتنام و میانمار از جنوب شرقی آسیا در سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۱۸) با استفاده از روش پانل حداقل مربعات کاملاً اصلاح شده انجام داده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمک‌های رسمی توسعه‌ای دوجانبه و مخارج بهداشتی تأثیر مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی دارد و تأثیر منفی معنادار رانت نفتی، نرخ رشد جمعیت و نرخ بیکار بر شاخص توسعه انسانی دارد.

عاقلی و دلیری (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان «کمک‌های رسمی توسعه‌ای و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته در سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۸» با استفاده از روش اثرات تصادفی در نرم‌افزار Eviews-10 انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمک‌های رسمی توسعه‌ای و سرمایه‌گذاری اثر مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی دارند. بیچاکا و کرسستین (۲۰۱۰) در پژوهشی اثر درآمدهای انتقالی اشخاص بر رشد اقتصادی کشورهای آفریقایی را در سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۴ با استفاده از روش داده‌های تابلویی بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که درآمدهای انتقالی اشخاص راهی برای تأمین مالی سرمایه‌گذاری است که بر محدودیت‌های نقدینگی کمک کرده و بر رشد اقتصادی اثرگذاری مثبت دارد. رافت (۲۰۱۷) در پژوهشی رابطه بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی کشور ایران در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۴ را با استفاده از روش VAR رگرسیون برداری بررسی است. نتایج نشان می‌دهد که رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر یکدیگر اثر مثبت می‌گذارد. مارسیل (۲۰۱۹) در پژوهشی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر فقر جمهوری بنین در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۷ را با استفاده از روش مدل تصحیح خطا ECM بررسی کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کوتاه مدت بر رشد اقتصادی اثر دارد، اما در بلندمدت اثری بر رشد اقتصادی این کشور ندارد. موبینزان و ریکاردو (۲۰۲۰) در پژوهشی اثر کمک‌های رسمی توسعه‌ای بر رشد اقتصادی و کاهش فقر در تاجیکستان را با استفاده از روش پانل دیتا بررسی کرده است. نتایج پژوهش او نشان می‌دهد که کمک‌ها سبب افزایش تولید ناخالص داخلی و کاهش فقر شده است. لچحیب و اسماعیل (۲۰۲۰) در پژوهشی اثر درآمدهای انتقالی بر رشد اقتصادی ۹۳ کشورهای متوسط و کم درآمد را در سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۷ با استفاده از روش پانل بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد که اثر درآمدهای انتقالی خارجی بر رشد اقتصادی کشورهای کم و متوسط درآمد منفی و بی‌معنا است.

سوترادهار (۲۰۲۰) پژوهشی با عنوان «بررسی اثر درآمدهای انتقالی شخصی بر رشد اقتصادی کشورهای بنگلادش، هند، پاکستان، سریلانکا و سومرانی سوترادار» با استفاده از روش اثرات تصادفی ثابت OLS انجام داده است. نتایج این پژوهش اثر منفی حواله‌ها بر رشد اقتصادی بنگلادش، پاکستان و سریلانکا و اثر مثبت بر رشد اقتصادی هند را نشان می‌دهد. میگاساری و صالح (۲۰۲۱) در پژوهشی تحلیل عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را در کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۸ با استفاده از روش اثر ثابت پانل بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که متغیرهای فساد، ثبات سیاسی، نرخ ارز، رشد اقتصادی و باز بودن تجارت اثر قابل توجهی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. بیشتر مطالعات در مورد اثر جریان انواع سرمایه (سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کمک‌های رسمی توسعه‌ای و درآمدهای انتقالی شخصی) بر رشد اقتصادی به صورت جداگانه انجام شده است. همین‌طور در مطالعات تجربی دیده می‌شود که این سرمایه‌گذاری‌ها در کشورهای مختلف اثراتی متفاوت دارد در بعضی کشورها اثرگذاری مثبت و در بعضی کشورها منفی بوده است. در این پژوهش اثر جریان سه نوع سرمایه‌گذاری‌های خارجی بر رشد اقتصادی ۱۷ کشور منتخب اسلامی (جمهوری آذربایجان، بنگلادش، بنین، کامرون، مصر، اندونزی، اردن، ایران، قزاقستان، مراکش، نیجر، نیجریه، پاکستان، سودان، ترکیه، تونس و اوگاندا) با روش اقتصادسنجی (حداقل مربعات کاملاً اصلاح‌شده) را برآورد می‌کنیم که جز نوآوری این پژوهش است.

۳. روند تاریخی کمک‌های خارجی

تاریخ کمک‌های خارجی به مفهوم امروزه آن به دوران پس از جنگ جهانی دوم (۱۹۴۵) می‌رسد. گسترش نظام کنونی کمک‌های خارجی را با دو تحول و نقطه عطف مهم پس از پایان جنگ دوم جهانی دانست: الف) طرح مارشال (۱۹۴۷) توسط آمریکا تدوین شد که هدف آن بازسازی ۱۷ کشور در غرب و جنوب اروپا بود که در زمان جنگ با خاک یکسان شده بودند؛ ب) بنیان‌گذاری نهادهای بین‌المللی، از جمله سازمان ملل متحد، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول که آن‌ها در توزیع کمک‌های خارجی به کشورهای در حال توسعه و تدوین شرایط لازم برای دریافت این کمک‌ها نقش مهمی داشته‌اند. موفقیت طرح مارشال در بازسازی اقتصاد اروپا و کشورهای آزادشده از قید استعمار به‌ویژه در آسیا و آمریکای لاتین سبب شد که برای رفع کمبود پس‌انداز داخلی به سرمایه خارجی توجه کنند، زیرا زیربنای اقتصاد توسعه‌یافته به چگونگی تشکیل سرمایه بر می‌گردد (Emami and Azadvar, 2014: 100-101).

کمک‌های رسمی توسعه‌ای^۱ و جوهی رسمی است که توسط دولت‌ها و آژانس‌های رسمی ۲۳ کشور از اعضای سازمان توسعه و همکاری اقتصاد^۲ که عضو کمیته کمک‌های رسمی هستند، همچنین کمیته اروپا تهیه می‌شود. به‌طور عموم اهداف و حوزه‌های کمک‌های خارجی به دودسته تقسیم می‌شوند: الف) کمک‌های بشردوستانه: این نوع کمک‌ها در صورت بروز حوادث طبیعی، بحران‌های انسانی و جنگ به‌صورت سریع انجام می‌شود، با باهدف کاهش درد و رنج قربانیان این حوادث و نجات جان آن‌هایی که در حوادث طبیعی آسیب دیده‌اند. این کمک‌ها با کمک‌هایی که با هدف توسعه زیربنایی در کشورهای درحال توسعه انجام می‌شود فرق می‌کند. در مباحث توسعه و سیاست‌گذاری بین‌المللی، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی گوناگونی با مسئولیت‌های متفاوت این وظیفه را به عهده دارند مانند سازمان صلیب سرخ جهانی و دفتر هماهنگی امور بشردوستانه سازمان ملل متحد.

کمک‌رسانی در راستای توسعه: این کمک‌ها از کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای درحال توسعه، باهدف برنامه‌های توسعه درازمدت انجام می‌شود. فرق این کمک‌ها با کمک‌های بشردوستانه، یافتن راه‌حل‌های بلندمدت برای از میان بردن فقر و مشکل توسعه‌نیافتگی است. این نوع کمک‌ها به‌علت‌های سیاسی و اقتصادی در برخی از کشورها داده می‌شود، مانند کمک‌های فنی و مالی که به کشورهای شرق اروپا و آسیای مرکزی برای جلوگیری از مارکسیسم تزریق می‌شد. همچنین کمک‌هایی که به هدف برنامه‌های اصلاحی در سال ۱۹۷۰ رواج پیدا کرده بود. این کمک‌ها به کشورهای کم‌درآمد کمک می‌کرد که در برابر شوک‌های اقتصادی خارجی مقاومت کنند (Mohabi Gregari, 2013: 20).

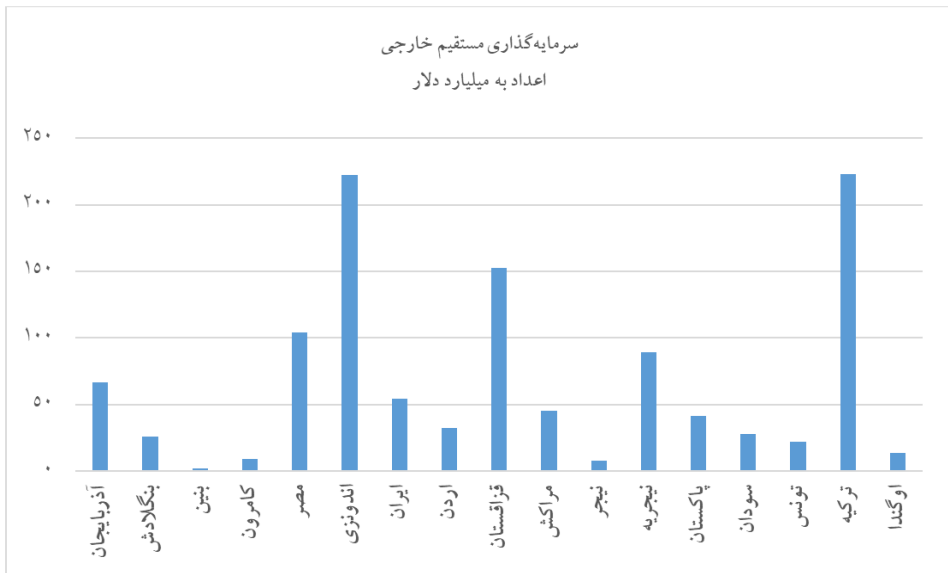
۴. سرمایه‌گذاری‌های خارجی

سرمایه‌گذاری خارجی به‌طور معمول به دو بخش تقسیم می‌شود: الف) سرمایه‌گذاری سهامی (غیرمستقیم): خرید اوراق قرضه و سهام شرکت‌ها در معاملات بورس و قبوض سپرده در بانک‌های خارجی که در این نوع، سرمایه‌گذار خارجی در اداره واحد تولیدی نقش مستقیم ندارد؛ ب) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: ^۳ سرمایه‌گذاری در یک محیط تجاری که یک سرمایه‌گذار (شرکت) خارجی اداره سرمایه‌گذاری روی یک طرح اقتصادی را در داخل کشور میزبان انجام

1. . Official Development Assistance
2. . Organization for Economic Cooperation and Development
3. . Foreign Direct Investment

می‌دهد. این سرمایه‌گذاری امکان دسترسی شرکت‌های چندملیتی را به منابع طبیعی کشورهای میزبان فراهم می‌کند که سبب کاهش هزینه‌های تولیدی می‌شود. (Molaei, 2018: 10-50)

درآمدهای انتقالی شخصی^۴: درآمد افراد و کارگران مهاجر و غیرساکن در کشورهای خارجی که برای خانواده و اقوامشان فرستاده می‌شود که ساکنان کشور میزبان هستند. کشورهای اسلامی برای تأمین مالی خود به این سرمایه‌گذاری‌ها نیازمند دارند. توانایی نیروکار و تمایل او برای فرستادن درآمدش به دو عامل اصلی بستگی دارد: میزان درآمد و پس‌انداز فرد خارج از کشور و توانایی او برای ارسال درآمدش. مدت‌زمان اقامت در خارج از کشور، وضعیت خانوادگی و اثرات شبکه‌ای، عواملی هستند که بر تصمیم‌گیری فرد شاغل در خارج از کشور در فرستادن وجوه، تأثیر می‌گذارد. امروزه در مجامع جهانی سه مورد از این سرمایه‌گذاری‌ها مهم‌ترین جریان سرمایه خارجی برای کشورهای دریافت‌کننده هستند. در این مقاله اثر این سه سرمایه‌گذاری را بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب اسلامی بررسی می‌کنیم.

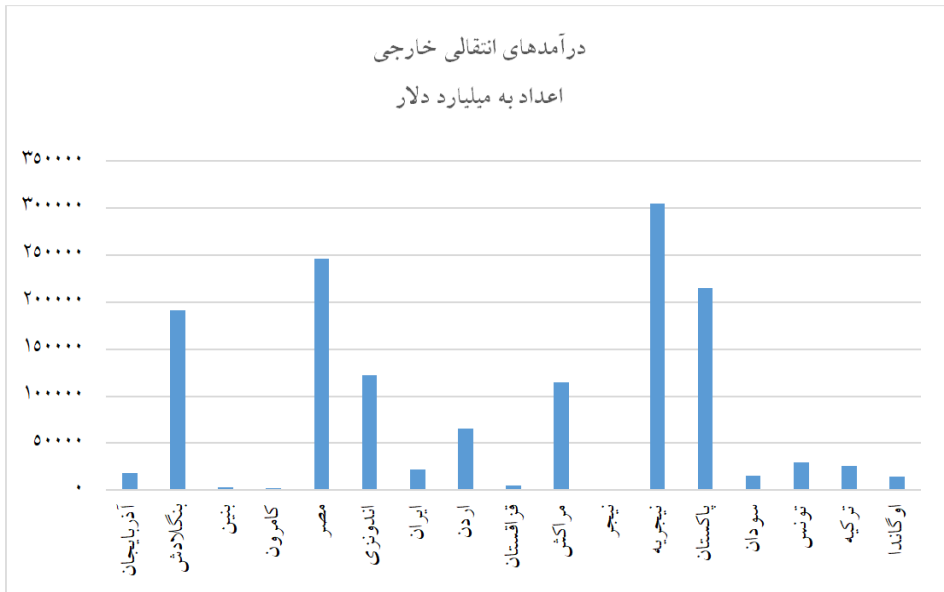

نمودار ۱. جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۱۷ کشور منتخب اسلامی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹.

4. . Personal Remittances

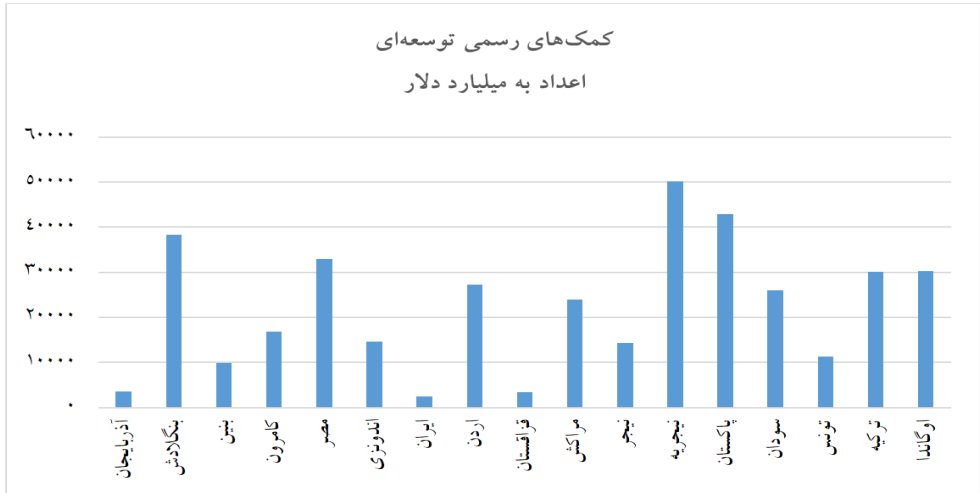
همان‌طور که در نمودار ۱ می‌بینیم، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۱۷ کشور منتخب اسلامی مقایسه شده است که بیشترین جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ترتیب در کشورهای ترکیه، اندونزی، قزاقستان، مصر و نیجریه و کمترین جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای بنین، نیجر، کامرون و اوگاندا است.

در نمودار ۲ می‌بینیم که بیشترین جریان درآمدهای انتقالی شخصی در کشورهای نیجریه، مصر، پاکستان و بنگلادش و کمترین جریان درآمدهای انتقالی شخصی در کشورهای قزاقستان، سودان، اوگاندا و جمهوری آذربایجان است.

نمودار ۲. جریان درآمدهای انتقالی شخصی در ۱۷ کشور منتخب اسلامی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ Source: Author

در نمودار ۳ می‌بینیم جریان کمک‌های رسمی توسعه‌ای که بیشتر هدف آن کاهش فقر در کشورهاست در این سال‌ها بیشتر در کشورهای نیجریه، پاکستان، بنگلادش و مصر انجام شده و کمترین جریان این کمک‌های خارجی در کشورهای جمهوری آذربایجان، ایران، قزاقستان و تونس انجام شده است.

نمودار ۳. جریان کمک‌های رسمی توسعه‌ای در ۱۷ کشور منتخب اسلامی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹. Source: Author.

۵. اثر جریان سرمایه‌گذاری‌های خارجی بر رشد اقتصادی

کمک‌های خارجی سبب تحریک رشد اقتصادی و مکمل منابع داخلی در هنگام تأمین مالی است و سبب افزایش سرمایه‌گذاری و حجم سرمایه می‌شود. هدف کمک‌های رسمی توسعه‌ای کاهش فقر و ایجاد رشد و توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه است، برخی از این کمک‌ها عبارت‌اند از بخشودگی یا تخفیف بدهی‌ها، زمان‌بندی پرداخت بدهی‌ها، سرمایه‌گذاری در سهام واحدهای صنعتی، کمک‌های انسانی و کمک‌های غذایی (Molaei, 2018: 87). مطالعات نشان می‌دهد، اگر کمک‌های خارجی برای توسعه انسانی هزینه شوند، سبب تحرک توسعه و رشد اقتصادی، از راه ایجاد محیطی توانمند برای زندگی طولانی‌تر، سالم‌تر و خلاق‌تر می‌شود که این توسعه انسانی فقط به رشد درآمد سرانه محدود نشده و به بهبود در نیازهای جامعه انسانی مانند بهداشت، برخورداری از حداقل زندگی و آموزش ارتباط دارد. بنابراین کشورهای دریافت‌کننده کمک‌ها، از این راه می‌توانند رشد را تسریع کنند. همچنین حکمرانی خوب نیز می‌تواند با مدیریت مناسب کمک‌ها، تأثیرگذاری مثبتی برای رشد اقتصادی داشته باشد (Aqeli and Daliri, 2021: 50). آثار کمک‌های رسمی توسعه‌ای همواره مورد بحث اقتصاددانان بوده است که از جمله اقتصاددانان سنتی بر این باورند که کمک‌ها در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، سبب بهبود رشد اقتصادی می‌شود. از سوی دیگر، برخی اقتصاددانان کمک‌ها را عامل رشد سریع‌تر نمی‌دانند و حتی

سبب کندی رشد می‌دانند. در نتیجه، آثار نهایی کمک‌های رسمی توسعه‌ای بر اقتصاد داخلی و رشد اقتصادی به دولت، مدیریت صحیح بدهی، محیط سرمایه‌گذاری، سیاست‌ها و راهبردهای توسعه کشورهای بستگی دارد. این کمک‌ها شامل همکاری‌های فنی، هزینه‌های مربوط به ایجاد صلح در کشورهای تحت حمایت سازمان ملل متحد و کمک به پناهندگان، کمک به مؤسسات چندجانبه مانند سازمان ملل متحد و آژانس‌های تخصصی آن و بودجه اعطایی برای بانک‌های توسعه چندجانبه است (Aqeli and Daliri, 2021: 54)

از اواخر دهه ۱۹۵۰ نظریه‌های مربوط به اهمیت کمک‌های خارجی بر رشد و توسعه اقتصادی بیان شده، از جمله نظریه مدل دو شکافه اولین مدلی است که به اهمیت و نقش کمک‌های خارجی بر رشد اقتصادی پرداخته است. این نظریه را چنری و استوت در سال ۱۹۶۶ مطرح کرده‌اند. آن‌ها بر این باورند که کشورهای در حال توسعه بنا بر محدودیت‌های ارز خارجی و پس‌انداز به همان حالت توسعه نیافته باقی می‌مانند، پس‌انداز ناکافی، موجب سطح پایین تشکیل سرمایه و در نهایت سطح پایین سرمایه‌گذاری داخلی می‌شود. از سوی دیگر، کمبود درآمدهای ارزی نیز موجب محدودیت واردات کالاهای سرمایه‌ای و تکنولوژی پیشرفته از کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه می‌شود. (Emami and Azadvar, 2014: 3)

به‌طور کلی سه نظریه برای استفاده از منابع کمک‌های خارجی وجود دارد: نظریه نخست بیان می‌کند که منابع خارجی برای رشد و توسعه اقتصادی مهم هستند. بنابر این نظریه، کشورهای در حال توسعه اقتصادهای فقیر، از لحاظ سرمایه، پس‌انداز اندک و سرمایه‌گذاری اندک دارند و این کشورها به دلیل پس‌انداز اندک نمی‌توانند مخارج مربوط به استهلاک و تعویض کالاهای سرمایه‌ای را تأمین کنند. همچنین به دلیل ضعف علمی در کشورهای در حال توسعه امکان استفاده از منابع موجود کم است. با توجه به این منابع، کمک‌های خارجی در این کشورها برای رسیدن به رشد اقتصادی امری مهم و اساسی است. بنابر نظریه دوم، کمک‌های خارجی جزو جدانشدنی رشد و توسعه اقتصادی نیست. نظریه سوم بیان می‌کند که کمک‌های خارجی وسیله رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی است، اما کافی نیست و با مدیریت صحیح بدهی خارجی امکان رسیدن به رشد اقتصاد فراهم خواهد شد. این مدیریت درست شامل استفاده و ام‌ها در تولید کالاهای صادراتی و جلوگیری از تلف شدن این کمک‌ها است (Herati and Zamani, 2015: 194-100).

نوکلاریسم، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را خصوصی کردن بنگاه‌های دولتی، تشویق

صادرات و تجارت آزاد، حذف مقررات زائد دولتی و انحرافات قیمتی به‌عنوان یک عامل مثبت در رشد اقتصادی کشور میزبان و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را عاملی برای انتقال سرمایه، تکنولوژی پیشرفته و مدیریت کارآمد می‌دانند که سبب افزایش رفاه اجتماعی می‌شود. ارتباط سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تولید ناخالص ملی، نخستین بار در مدل رشد نوکلاسیک‌ها بیان شده است که پیشرفت فناوری و نیروی کار برون‌زا در نظر گرفته شده است. به‌نظر آن‌ها سرمایه‌گذاری خارجی تنها در کوتاه‌مدت و با سرمایه فیزیکی منجر به رشد اقتصادی می‌شود، اما در بلندمدت تأثیر قابل توجهی ندارد، زیرا نوکلاسیک‌ها عقیده دارند که رشد بلندمدت با رشد نیروی کار و رشد فناوری رخ می‌دهد. اما در مدل‌های رشد درون‌زا فرض بر این است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبت به سرمایه‌گذاری داخلی از کارایی بیشتری برخوردار است. این مدل‌ها بر کانال‌های سرمایه‌انسانی، نرخ ارز و عوامل بیرونی تأکید دارد و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از این راه سبب رشد اقتصادی بلندمدت می‌شود. (Motamedi and Rahmani, 2016: 118-119)

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی زمانی موجب رشد اقتصادی می‌شود که بهره‌وری کلی عوامل را افزایش دهد و بهره‌وری عوامل، به در دسترس بودن ظرفیت‌های جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بستگی دارد که این ظرفیت‌ها، مدیریت اقتصاد کلان، زیرساخت‌های مناسب و آستانه مشخص سرمایه‌انسانی به‌ویژه توسعه مالی است. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی علاوه بر انتقال تکنولوژی مناسب اگر سبب آموزش نیروی انسانی و توسعه سرمایه انسانی در کشور میزبان شود، آثار مثبتی بر رشد اقتصادی خواهد داشت. همچنین زمانی به افزایش تولید کمک می‌کند که ظرفیت کافی برای جذب فناوری در کشورهای میزبان وجود داشته باشد. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی سبب ایجاد رقابت بین بنگاه‌های اقتصادی داخلی و خارجی می‌شود. بنابراین بنگاه‌های داخلی را تشویق به ارتقای تکنولوژی و روش‌های جدید تولید می‌کند. این نیازها سبب می‌شود که کارآفرینان جدید و بالقوه که منابع مالی داخلی ندارند، حضور مؤسسات مالی را بخواهند تا بتوانند دسترسی به منابع مالی را فراهم کنند. در نتیجه، اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی بستگی بنابر شرایط کشورهای مختلف می‌تواند متفاوت باشد. (Bahram Shadabi, 2019: 11-26)

همچنین نظام مالی کارآمد با شناسایی و تأمین مالی فرصت‌های مناسب کسب‌وکار، تجهیز پس‌اندازها، پوشش و متنوع‌سازی خطرپذیری و همچنین تسهیل مبادلات کالا و خدمات موجب گسترش فرصت‌های سرمایه‌گذاری می‌شود. از سویی، افزایش کارایی در سیستم مالی سبب بهبود

تخصیص منابع ارتقای سرمایه‌گذاری و تسریع در انباشت سرمایه و رشد بالاتر اقتصاد می‌شود و این سیستم‌های مالی کارآمد موانع تأمین مالی خارجی را کاهش داده و با تسهیل شرایط دسترسی واحدهای تولیدی و صنعتی به سرمایه خارجی، زمینه گسترش سرمایه‌های خارجی و رشد اقتصادی را فراهم می‌کند. (Zaruni, 2017: 87) مطالعات انجام‌شده، نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بسته به اینکه در چه قلمرو و صنایعی وارد شود بر کشورها تأثیرات متفاوتی خواهد گذاشت. اگر در قلمرو صنایع کالاهای اولیه و خام مانند نفت، معادن و محصولات اولیه پتروشیمی وارد شود، تأثیرات مثبت نخواهد داشت. اما اگر در صنایعی با فناوری بالا به کار گرفته شود و در صورت آمادگی برای استفاده از فرصت یادگیری و دریافت دانش فنی و فناوری، بسیار مفید خواهد بود و اثر مثبت خواهد داشت و بدون داشتن راهبرد توسعه صنعتی و انتخاب اهداف نتایج خوبی نخواهد داشت (Jahangard, Nikbin, Panahi and Daneshman, 2017: 98-110).

برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه درآمدهای انتقالی شخصی بخش عمده‌ای از جریان سرمایه بین‌المللی را تشکیل می‌دهد و از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در برخی کشورها پیشی می‌گیرد، درآمدهای انتقالی شخصی، حدود سه برابر کمک‌های رسمی توسعه‌ای و مخارج میلیون‌ها خانواده فقیر در سراسر جهان را تأمین می‌کند. چامی و همکاران معتقدند جریان ورود درآمدهای انتقالی شخصی می‌تواند به وسیله سرمایه‌گذاری بیشتر، رشد بلندمدت در کشورهای در حال توسعه را ایجاد کند و سبب می‌شود نقص مالی که مانع رشد اقتصادی شده با افزایش سرمایه‌گذاری در داخل کشور دریافت‌کننده برطرف شود و این درآمدها می‌تواند سیستم مالی کشور را تقویت کند و تقاضا برای پول و عرضه آن را افزایش دهد. (Majumder and Doughui, 2016: 30). بر اساس نظریه مهاجرت نوکلاسیک، نیروی کار از کشورهای با دستمزد کم به کشورهای نسبتاً با دستمزد زیاد مهاجرت می‌کند. هنگامی که این وجوه را به کشورهای خود ارسال می‌کنند، سبب کاهش فقر و توسعه اقتصادی می‌شود. از سوی دیگر، این روند می‌تواند برعکس باشد، بر کشورهایی که نیروی کار ماهر و با تحصیلات عالی خود را از دست می‌دهد، تأثیرات منفی بر سرمایه انسانی و رشد اقتصادی می‌گذارد، یا با افزایش ارز، مانع رشد اقتصادی شده و رقابت را در تجارت بین‌المللی کاهش می‌دهد. از سویی افزایش حواله‌ها را می‌توان افزایش درآمد غیر کارگر دانست. افرادی که حواله دریافت می‌کنند زمان فراغتشان را افزایش می‌دهد و از فعالیت‌های تولیدی دور می‌شوند (Ismail and Lacheheb, 2020: 62-65).

آثار وجوه ارسالی مهاجران خارجی در بخش‌های مختلف دیده می‌شود، از جمله تأثیرات

این وجوه بر کشاورزی است. تقویت سرمایه‌های خانواده در کشورهای مبدأ سبب افزایش تولید کشاورزی و سرمایه‌گذاری در این بخش قابل توجه بوده است. اثر مهم دیگر وجوه ارسالی خارجی (درآمدهای انتقالی شخصی) در سطح محلی سبب بهتر شدن استانداردهای زندگی شده است، زمانی که مهاجران به افزایش تنوع درآمدی و برخورداری اعضای خانواده خود در بخش منابع غذایی در یک سطح خوب اقدام کنند. همچنین این وجوه به خانواده‌ها کمک می‌کند برای دسترسی به خدمات بهداشتی و فرستادن بچه‌های خود به مدارس اقدام کنند. نظریه‌های واگرایی در اثرات وجوه ارسالی مهاجران در وضعیت آموزش و سلامت تأکید کرده است. بسیاری از مطالعات نشان می‌دهد که آموزش و سلامت بسیاری از کشورهای در حال توسعه وابسته به این وجوه بوده است. برخی از پژوهشگران بر این باورند که اثرات درآمدهای انتقالی شخصی همیشه نمی‌تواند مثبت باشد، زیرا هزینه‌های اجتماعی و انسانی برای نسل‌های آینده به شدت افزایش خواهد یافت. اما به طور کلی مطالعات نشان می‌دهد که ارسال این وجوه در بهبود سلامت، اثرات مثبت دارد. همچنین این وجوه باعث کاهش فقر می‌شود، طوری که این وجوه ارسالی منبع مهم مالی پایدار برای کشورهای در حال توسعه به ویژه در مناطق روستایی در کاهش فقر، تورم، بحران‌های مالی، انباشت سرمایه انسانی، افزایش سرمایه‌گذاری‌ها، دسترسی بهتر به فناوری اطلاعات و ارتباطات، افزایش سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای کوچک، افزایش کارآفرینی، مقابله با خطرات ناگهانی و کاهش کار کودکان بوده است (Sharafat and Arshad, 2017: 45-47).

درآمدهای انتقالی شخصی از کانال‌های مستقیم و غیرمستقیم موجب رشد اقتصادی می‌شود، به شکلی که درصد بیشتری از این وجوه در مناسبت‌های ازدواج، حج، جشن تولد و اقبال مصرفی استفاده می‌شود و بقیه آن صرفه‌جویی یا در توسعه کشاورزی، صنعتی، تجاری سرمایه‌گذاری می‌شود. این پرداخت‌های انتقالی شخصی سبب افزایش پس‌انداز ملی کشورها نیز می‌شود. مطالعات میسر و شیرا نشان می‌دهد که پرداخت‌های انتقالی شخصی سبب کاهش فقر، آموزش و عرضه نیروی کار و رشد اقتصادی می‌شود. بخشی از این وجوه در سرمایه‌گذاری‌ها استفاده می‌شود. همچنین کلو بودو بررسی کرده است که وجوه ارسالی در صورت موجود بودن کیفیت نهاد سالم مانند دموکراسی و دولت باثبات، به حجم و کارایی سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی کمک می‌کند، زمانی که مؤسسات وجوه حواله را به شکل درست سرمایه‌گذاری کنند، محدودیت نقدینگی کاهش می‌یابد و فرصت‌های بیشتر تحصیلی فراهم می‌شود. پس درآمدهای انتقالی شخصی بستگی به شرایط و ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نهادی کشورها دارد (Sutradhar, 2020: 276-278).

و بهره‌وری است که با این رابطه باهم در ارتباط است.

$$Y_t = A K_t^\alpha L_t^\beta e_t^\gamma$$

در مدل بالا Y تولید ناخالص داخلی حقیقی، K سرمایه، L نیروی کار و A بهره‌وری کل عوامل تولید به‌عنوان نمادی از تکنولوژی که A متغیر درون‌زا است و تابع از FDI, PR, ODA, GGE است، و $\alpha, \beta, \gamma, \phi, \theta, \epsilon, y$ به ترتیب سهم سرمایه فیزیکی، سهم نیروی کار و سهم از سرمایه‌های خارجی است. در مسیر تولید طی دوره t هستند.

$$Y_t = L_t^\alpha K_t^\beta FDI_t^\delta PR_t^\phi ODA_t^\theta GGE_t^\epsilon e_t^y$$

با گرفتن لگاریتم از دوطرف رابطه بالا می‌توان این تابع تولید را به صورت خطی نوشت.

$$\ln Y_t = \alpha \ln L_t + \beta \ln K_t + \delta \ln FDI_t + \phi \ln PR_t + \theta \ln ODA_t + \epsilon \ln GGE_t + y \ln e_t$$

۲-۶. تعریف متغیرهای تحقیق

LREALGDP: تولید ناخالص داخلی حقیقی متغیر وابسته در نظر گرفته شده است که ارزش همه کالاها و خدمات تولید شده را در یک سال بر اساس قیمت‌های سال پایه نشان می‌دهد. این متغیر می‌تواند تغییراتی که در قیمت‌ها به وجود می‌آید در نظر گرفته و شکل دقیق‌تری از تغییرات قیمت را به نمایش بگذارد.

LL: نیروی کار، تغییری که بر اساس قانون افرادی در سن کار اشتغال قرار دارند که در مجموع نیروی شاغل و بیکار یک کشور را شامل شده و در روند تولید یکی از عوامل مهم به شمار می‌رود.

LK: لگاریتم سرمایه فیزیکی متغیر که نشان‌دهنده موجودی دارایی‌ها است.

LFDI: لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که سرمایه‌گذاری روی یک طرح اقتصادی را در داخل کشور میزبان نشان می‌دهد.

LODA: لگاریتم کمک‌های رسمی توسعه‌ای که مهم‌ترین ابزار برای تأمین مالی کشورهایایی است که با مشکل کمبود و شکاف بین پس‌انداز و سرمایه‌گذاری مواجه‌اند.

LPR: لگاریتم درآمدهای انتقالی شخصی که نشان‌دهنده انتقال پول از مسیرهای غیرمستقیم توسط یک فرد مهاجر ساکن خارج از کشور به خانواده است.

LGGE: مخارج دولت شامل همه مصارف دولت، سرمایه‌گذاری و پرداخت‌های انتقالی می‌شود که می‌تواند از منابع، قرض‌گرفتن از بانک‌های تجاری یا بانک مرکزی، قرض‌گرفتن از مردم، قرض‌گرفتن از خارجی‌ها، فروش دارایی‌های دولت مانند سهام شرکت‌ها، فروش ثروت‌های ملی مانند نفت و معادن و سایر منابع طبیعی و یا مالیات تأمین شود.

۷. یافته‌های پژوهش

در مرحله اول برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی استفاده می‌شود. هدف از بیان آمار توصیفی خلاصه کردن آن‌ها به صورت معنادار و درک‌پذیر بودن داده‌ها است. آمار توصیفی پژوهشگر را کمک می‌کند تا ویژگی‌های متغیر مورد مطالعه را با اینکه با چه مبانی سروکار دارد بداند. آمار توصیفی شامل میانگین، میانه، ماکزیمم، مینیمم، انحراف معیار و تعداد مشاهدات متغیرهای مورد مطالعه است که در این پژوهش در سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ آورده شده است.

جدول ۱. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

تعریف‌ها	لگاریتم oda	لگاریتم pr	لگاریتم fdi	لگاریتم I	لگاریتم k	لگاریتم gdp	لگاریتم (gge)
میانگین	۶/۵۶۶۸	۷/۱۳۰۰۰	۰/۳۶۰۴	۲/۵۹۶	۲/۷۷۰	۱۷۸/۴۵۸۸	۰/۸۹۰۷
میانه	۶/۷۳۶۱	۷/۱۵۷۷	۰/۵۱۸۷	۲/۳۹۶	۲/۶۴۷۷	۷۵/۹۸۸	-۰/۸۵۷۸
ماکسیمم	۹/۳۴۴۱	۱۰/۱۹۵۴	۳/۱۴۷۵	۴/۸۸۷	۵/۸۸۶	۹۹۹/۱۷۸	۲/۱۲۷۹
مینیمم	۳/۴۹۹۸	۱/۵۱۷۳	-۴/۶۰۵۱۱	۰/۲۶۲۲	-۱/۲۳۷	۴/۵۲۲۱	-۰/۵۲۸۱
انحراف معیار	۱/۰۷۵۲۲	۱/۷۸۳۸	۱/۴۸۹۹	۱/۰۹۲۷	۱/۵۰۲۰	۲۱۲/۱۹۷۸	۰/۵۹۷۹۹
مشاهدات	۳۲۴	۳۲۴	۳۲۴	۳۲۴	۳۲۴	۳۲۴	۳۲۴

Source: Author

۷-۱. آزمون مانایی داده‌ها

با توجه به اینکه نا مانایی متغیرها باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌شود، ضروری است که

آزمون ایستایی داده‌ها انجام شود، از جمله آزمون‌ها یکی آزمون‌های هم‌انباشتگی برای آزمون ریشه واحد داده‌های پنلی صورت می‌گیرد. مانایی داده‌ها یعنی میانگین، واریانس و ضریب خودهمبستگی در طول زمان ثابت باشد. در اینجا چون تعداد سری‌های زمانی بیشتر از مقاطع است، آزمون ریشه واحد فلیس-پرون^۷ برای متغیرهای مدل انجام و نتایج آن در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲. آزمون مانایی فلیس-پرون

متغیر	سطح		تفاضل مرتبه اول	
	آماره	احتمال	آماره	احتمال
لگاریتم realgdp	۱۳۵/۰۳۱	۰/۰۰۰	۹۵/۴۲۲	۰/۰۰۰
لگاریتم K	۶۰/۹۰۷	۰/۰۰۳	۱۸۱/۹۱۷	۰/۰۰۰
لگاریتم L	۱۷/۴۷۹	۰/۹۹۱	۶۳/۸۶۴	۰/۰۰۱
لگاریتم FDI	۱۲۱/۳۳۰	۰/۰۰۰	۳۷۲/۰۰۲	۰/۰۰۰
لگاریتم ODA	۵۲/۰۳۰	۰/۰۲۴	۳۵۷/۴۹۶	۰/۰۰۰
لگاریتم PR	۹۷/۴۵۷	۰/۰۰۰	۱۶۵/۴۷۴	۰/۰۰۰
لگاریتم GGE	۷۶/۲۱۹	۰/۰۰۰	۱۴۴/۲۵۷	۰/۰۰۰

Source: Author

در جدول ۳ دیده می‌شود که تعدادی از متغیرها مانا هستند و درجه هم‌انباشتگی آن‌ها صفر و تعدادی از متغیرها نا مانا هستند که با یکبار تفاضل‌گیری مانا شده و درجه هم‌انباشتگی آن‌ها یک است. بنابراین انجام آزمون هم‌انباشتگی برای بود یا نبود یک رابطه بلندمدت بین متغیرها لازم است.

۲-۷. آزمون هم‌انباشتگی داده‌ها

هم‌جمعی یا هم‌انباشتگی، مطالعه ثبات روابط بلندمدت بین متغیرهای سری زمانی نا مانا است. با توجه به اینکه تعدادی از متغیرهای سری‌های زمانی اقتصادی نا مانا حاوی روندهای تصادفی هستند، می‌توان علت اصلی آن‌ها را در تجزیه و تحلیل هم‌انباشتگی بیان کرد که ممکن است در بلندمدت ترکیب خطی این متغیرها، مانا بدون روند تصادفی باشند. بنابراین برای اینکه از عدم

(Individual root-Fisher (PP . . 7

مانایی تمام متغیرها در سطح، اطمینان یابیم از آزمون هم‌جمعی کائو^۸ که انگل گرنجر در سال ۱۹۸۷ معرفی کرده است برای بررسی بود یا نبود رابطه هم‌جمعی میان متغیرها استفاده می‌شود که فرضیه H_0 نبود رابطه هم‌جمعی و فرضیه H_1 وجود رابطه هم‌جمعی را نشان می‌دهد.

جدول ۳. آزمون هم‌جمعی کائو

احتمال	t-آماره	
۰/۰۰۰	۳/۷۵۲	ADF

Source: Author

نتیجه جدول ۳ نشان می‌دهد که آماره ADF و احتمال مربوط به آن صفر شده است، پس فرضیه صفر مبنی بر نبود رابطه هم‌نباشتگی میان متغیر وابسته و مستقل رد شده و رابطه بلندمدت بین متغیرها وجود دارد.

۳-۷. برآورد مدل

برای برآورد مدل ابتدا باید آزمون‌های چاو (لیمر) و هاسمن انجام شود. برای آزمون چاو ابتدا باید برآورد مدل به روش اثرات ثابت انجام شود.

جدول ۴. نتایج تخمین به روش اثرات ثابت

متغیرها	ضرایب	خطای استاندارد	آماره	احتمال
لگاریتم K	۰/۲۱۴	۰/۱۵۴	۹/۹۵۵	۰/۰۰۰
لگاریتم L	۰/۶۶۹	۰۰/۰۶۵	۱۰/۲۳۲	۰/۰۰۰
لگاریتم ODA	-۰/۰۲۶	۰/۰۰۹۴	-۲/۷۸۱	۰/۰۰۵
لگاریتم FDI	-۰/۰۳۰	۰/۰۰۸۱	-۳/۶۹۵	۰/۰۰۰
لگاریتم PR	۰/۰۵۹۹	۰/۰۱۱	۵/۰۸۳	۰/۰۰۰
لگاریتم GGE	۰/۲۳۸	۰/۰۴۲۱	۵/۶۵۸	۰/۰۰۰

Source: Author

.....
Kao (Engle-Granger Based) Test . . 8

پس از برآورد مدل با اثرات ثابت باید آماره F لیمر^۹ محاسبه شود تا بین روش اثرات ثابت و مدل قضاوت صورت گیرد.

جدول ۵. نتایج آزمون F لیمر

آزمون F	آماره	احتمال
	۲۰۳/۰۹۶	۰/۰۰۰

Source: Author

نتایج جدول نشان‌دهنده تأیید اثرات ثابت است، چون احتمال آن زیر ۵ صدم است.

برای انجام آزمون هاسمن^{۱۰} ابتدا مدل را به صورت اثر تصادفی برآورد می‌کنیم، سپس آزمون هاسمن انجام می‌شود که نتایج آن در جدول ۶ بیان شده است.

جدول ۶. نتایج آزمون هاسمن

آزمون هاسمن	آماره	احتمال
	۷۸/۶۳۲	۰/۰۰۰

Source: Author

نتایج آزمون هاسمن بیانگر رد فرضیه H0 است، یعنی تأیید اثرات ثابت در برابر اثرات تصادفی. زیرا احتمال Prob زیر ۵ صدم است. بنابراین مدل این پژوهش به صورت اثرات ثابت تخمین زده می‌شود. برای بررسی رابطه بین رشد اقتصادی کشورهای منتخب اسلامی و متغیرهای مستقل از روش پانل با اثرات ثابت، حداقل مربعات کاملاً اصلاح شده، استفاده شده است.

نتایج جدول ۷ بیانگر خوب و پذیرفتنی بودن مدل است، طوری که ۹۸ درصد متغیر وابسته تولید ناخالص داخلی حقیقی توسط متغیرهای مستقل توضیح داده شده است. متغیر سرمایه تأثیر مثبت و معناداری بر تولید ناخالص داخلی حقیقی دارد، به شکلی که با ۱ درصد تغییر در سرمایه (افزایش/کاهش) به طور تولید ناخالص داخلی حقیقی ۰/۰۳۴۱ درصد تغییر (افزایش/کاهش) می‌یابد. با توجه به مدل رشد نوکلاسیک‌ها که بر اساس دیدگاه سولو سوان

9. . F- limer Test

10. - Hausman Test.

مطرح شده، نیروی کار را عامل مهم و اثرگذار بر رشد اقتصادی معرفی کرده است. پس در این پژوهش شاخص نیروی کار به عنوان عامل اثرگذار بر رشد اقتصادی مطالعه شده است. این متغیر نیز تأثیر مثبت و معناداری بر تولید ناخالص داخلی حقیقی دارد، به طوری که با ۱ درصد تغییر در نیروی کار (کاهش/افزایش) تولید ناخالص داخلی حقیقی ۰/۶۵۸ درصد تغییر (کاهش/افزایش) می یابد. متغیر کمک های رسمی توسعه ای تأثیر مثبت و معناداری بر تولید ناخالص داخلی حقیقی دارد، به شکلی که با ۱ درصد تغییر در کمک های خارجی (افزایش/کاهش) تولید ناخالص داخلی حقیقی ۰/۵۲۲ درصد تغییر (افزایش/کاهش) می کند و فرضیه مربوط به ارتباط مثبت و معنادار میان تولید ناخالص داخلی حقیقی و کمک های رسمی توسعه ای تأیید می شود. متغیر درآمدهای انتقالی شخصی (حواله ها) تأثیر مثبت و معناداری بر تولید ناخالص داخلی حقیقی دارد، به طوری که با ۱ درصد تغییر در درآمدهای انتقالی شخصی (افزایش/کاهش) تولید ناخالص داخلی حقیقی ۰/۲۸۶ درصد تغییر (افزایش/کاهش) می کند. و فرضیه اثر مثبت و معنادار درآمدهای انتقالی شخصی بر تولید ناخالص داخلی تأیید می شود. متغیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی تأثیر مثبت و معناداری بر تولید ناخالص داخلی حقیقی دارد، به طوری که با ۱ درصد تغییر در سرمایه گذاری مستقیم خارجی (کاهش/افزایش) تولید ناخالص داخلی حقیقی ۰/۳۷ درصد تغییر (کاهش/افزایش) می کند.

جدول ۷. مدل تأثیر جریان انواع سرمایه گذاری های خارجی بر رشد اقتصادی از روش FMOLS

متغیر وابسته: لگاریتم رشد اقتصادی LREALGDP				متغیرها
احتمال	آماره t	انحراف معیار	ضریب	
۰/۰۹۸۱	۱/۶۹۲	۰/۰۲۰	۰/۰۳۴۱	لگاریتم K
۰/۰۰۰	۱۳۱/۶۲۶	۰/۰۰۵	۰/۶۵۸	لگاریتم L
۰/۰۰۰۰	۳/۷۲۰	۰/۰۱۴	۰/۰۵۲۲	لگاریتم ODA
۰/۰۰۰	۱۸/۹۵۹	۰/۰۱۵	۰/۲۸۶	لگاریتم PR
۰/۰۲۳	۲/۲۸۰	۰/۰۱۶	۰/۰۳۷۴	لگاریتم FDI
۰/۰۰۰	۳۳/۰۰۳	۰/۰۱۲	۰/۴۲۷	لگاریتم GGE
		۰/۹۸		ضریب تعیین R ²

Source: Author

بر اساس مدل بارو، مخارج دولت به‌عنوان عامل مؤثر بر رشد اقتصادی مطرح شده است و مطالعات تجربی نشان دادند که ارتباط مثبت بین مخارج دولت و رشد اقتصادی وجود دارد و استدلال می‌کنند که افزایش مخارج دولت موجب به‌وجود آمدن پدیده اثرات خارجی و در نتیجه، سبب رشد اقتصادی می‌شود. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که متغیر مخارج دولت تأثیر مثبت و معناداری بر تولید ناخالص داخلی حقیقی دارد، به‌طوری که با ۱ درصد تغییر در مخارج دولت (افزایش/کاهش) تولید ناخالص داخلی حقیقی ۰/۴۲۷ درصد افزایش/کاهش می‌یابد.

۸. نتیجه

با توجه به اینکه رشد اقتصادی موضوعی ضروری برای تأمین رفاه جوامع شناخته شده است، کشورها همیشه برای رسیدن به رشد اقتصادی مورد نظرشان می‌کوشند. دست‌یافتن به رشد اقتصادی در هر کشور شرایط خاص خود را دارد. یکی از عوامل برای رسیدن به رشد اقتصادی داشتن منابع کافی است. کشورهای اسلامی که از کشورهای در حال توسعه هستند نیز به کمبود منابع کافی مواجه‌اند، برای رفع این مشکل نیاز به جریان انواع سرمایه‌گذاری‌های خارجی دارند. بنابراین هدف در این پژوهش بررسی اثر جریان انواع سرمایه‌گذاری‌های خارجی (سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، درآمدهای انتقالی شخصی و کمک‌های رسمی توسعه‌ای) و در کنار سرمایه‌گذاری‌ها، دو متغیر نیروی کار و مخارج دولت به‌دلیل عوامل مهم و اثرگذار بر رشد اقتصادی ۱۷ کشورهای منتخب اسلامی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ با استفاده از روش اقتصادسنجی FMOLS (حداقل مربعات کاملاً اصلاح‌شده) در نرم‌افزار Eviews10 است.

برای ایستابودن و وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای وابسته و مستقل از آزمون ریشه واحد (فلیپس-پرون) و آزمون هم‌جمعی (کائو) استفاده کرده‌ایم که در آزمون ریشه واحد متغیرها با یک‌بار تفاضل‌گیری مانا شده و انباشته از درجه یک است و تمام متغیرها با سطح احتمال ۹۹ درصد مانا شده و در آزمون هم‌انباشتگی با سطح احتمال ۹۹ درصد رابطه میان متغیرها بلندمدت است. برای مشخص شدن نوعیت آزمون و اثرات عرض از مبدأ مشاهدات در برآورد مدل، آزمون‌های اف‌لیمر و هاسمن انجام شد. آزمون اف‌لیمر با سطح احتمال ۹۹ درصد داده‌ها پانل و در آزمون هاسمن با احتمال ۹۹ درصد عرض از مبدأ با اثرات ثابت عمل می‌کند. مدل این پژوهش بعد از انجام آزمون‌ها به روش پانل، حداقل مربعات کاملاً اصلاح‌شده با اثرات ثابت

انجام شده است. نتایج این مدل نشان می‌دهد که متغیرهای سرمایه، نیروی کار، درآمدهای انتقالی شخصی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کمک‌های رسمی توسعه‌ای و مخارج دولت، مدل‌های رشد اقتصادی نقش دولت و مخارج دولت را در زمینه خدمات زیربنایی، سیاست‌های مالیاتی و محافظت از حقوق مالکیت ارتباط دادند که فعالیت دولت در این بخش‌ها و تهیه کالاهای عمومی می‌تواند اثرگذار بر نرخ رشد بلندمدت باشد. این متغیرها به ترتیب با ضرایب $۰/۰۳۴$ ، $۰/۰۶۵۸$ ، $۰/۰۲۸۶$ ، $۰/۰۳۷$ ، $۰/۰۵۲۲$ ، $۰/۰۴۲۷$ بر رشد اقتصادی ۱۷ کشورهای منتخب اسلامی تأثیرگذاری مثبت و معل‌داری دارد. همان‌طور که در مبانی نظری و پیشینه پژوهش در کشورهای مختلف دیدیم ورود جریان انواع سرمایه‌های خارجی در صورتی که شرایط بهینه استفاده از آن‌ها در داخل کشور میزبان وجود داشته باشد و در بخش‌های عمرانی و زیربنایی استفاده شود، سبب رشد اقتصادی می‌شود. همچنین استفاده از انواع سرمایه‌های خارجی در کشورهای مختلف متفاوت است. اگر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطابق شرایط همان کشور استفاده شود می‌تواند سبب انتقال تکنولوژی پیشرفته، افزایش صادرات و رشد و توسعه اقتصادی شود. درآمدهای انتقالی شخصی سبب افزایش ذخایر ارزی و اگر در امر تولید سرمایه‌گذاری شود منجر به کاهش تورم و رشد اقتصادی می‌شود. کمک‌های رسمی توسعه‌ای که به دولت‌ها داده می‌شود و هدف آن کاهش فقر است که اگر در زمینه‌های عمرانی مصرف شود به رشد اقتصادی کمک می‌کند. این پژوهش با مطالعه محمد مولایی (۱۳۹۷) هم‌سو است.

۹. پیشنهادهای سیاستی

- به‌منظور اثرگذاری کارای سرمایه‌گذاری‌های خارجی و تسریع ورود آن به کشورها، تأمین ثبات سیاسی و امنیت اقتصادی از جمله بهبود زیرساخت‌ها، وضع و اجرای قوانین و مقررات مناسب ضروری است.

- با توجه به یافته‌های پژوهش و اثرگذاری مثبت سرمایه فیزیکی بر رشد اقتصادی، سیاست‌گذاران باید به سیاست‌های اقتصادی برای افزایش نسبت موجودی سرمایه فیزیکی به نیروی کار برای افزایش بهره‌وری توجه جدی داشته باشند.

- یافته‌ها نشان می‌دهد که متغیر نیروی کار بر رشد اقتصادی اثر مثبت دارد، پس دولت و سیاست‌گذاران کشورهای اسلامی باید محیط مناسب آموزش، تحصیل و شرایط کار را فراهم کنند تا نیروی کار به خارج از کشور مهاجرت نکند.

- سیاست‌گذاران برای اجرای قوانین و نظام مدیریتی جدی تلاش کنند تا کمک‌های خارجی که از سازمان‌های جهانی و بین‌المللی دریافت می‌کنند، منجر به فساد اداری نشود و اجازه ندهد که ضعف نظارتی سبب هدررفت منابع کمک‌های خارجی شود، زیرا یافته‌ها نشان می‌دهد که کمک‌های رسمی توسعه‌ای اثرگذاری مثبتی بر رشد اقتصادی دارد، پس باید این کمک‌ها در بخش‌های مورد نیاز کشورهای در حال توسعه، آموزش، زیربنایی، بهداشت و کالاهای عمومی هزینه شود و از هزینه این کمک‌ها در واردات کالاهای لوکس جلوگیری شود.

- با توجه به یافته‌های پژوهش و اثرگذاری مثبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سیاست‌گذاران شرایط جذب این سرمایه را در کشورهای در حال توسعه فراهم کنند و اقداماتی را برای تقویت فضای کسب‌وکار به‌ویژه رفع محدودیت‌های حقوقی، سیاسی و تجارت بین‌الملل و به‌کارگیری سیاست‌های باز اقتصادی، کاهش موانع و محدودیت‌ها و گسترش سیستم‌های مالی و انسجام بازارهای پولی و مالی انجام دهند.

- از آنجایی که درآمدهای انتقالی اشخاص، اثر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران شرایط مناسب اقتصادی را فراهم کنند تا دریافت‌کنندگان از راه‌های رسمی این وجوه را به‌دست آورند که موجب تقویت و توسعه سیستم‌های مالی و بانکی شود.

- اثر جریان‌های سرمایه خارجی بر رشد اقتصادی، باید با سیاست‌های مالی و پولی کشورهای میزبان سازگار باشد و برنامه‌ریزی صحیح در استفاده از جریان ورود سرمایه خارجی صورت بگیرد تا به افزایش رشد و رونق اقتصادی در کشورهای میزبان منجر شود. دولت‌ها باید سرمایه‌های خارجی را برای زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ارتباطات و آب‌و برق و زیرساخت‌های اجتماعی (بهداشت، آموزش و تغذیه مناسب) مصرف کنند و از مخارج اضافی دولت جلوگیری کنند. همچنین باید از فناوری‌های نوین و ابزارهای مالی و پولی جدید برای ورود جریان سرمایه‌های خارجی استفاده کنند و همه عوامل داخلی و خارجی را برای به‌وجود آمدن شرایط با ثبات و پایداری برای ورود جریان سرمایه از راه سیاست‌های پولی و مالی مناسب، حکمرانی خوب و رفع موانع ورود انواع سرمایه خارجی به‌ویژه سرمایه افراد ملی ساکن در سایر کشورها را فراهم کند.

References

- Aqeli, Lotfali and Mehran Sam Daliri (2021). The Impact of Official Foreign Assistance Development and Investment Facilities on Human Development in Less Developed Countries, Tarbiat Modares University, Tehran, p 54. **[In persain]**
- Aqeli, Lotfali, Sam Daliri, Mehran and Bahram Sahabi (2020). The Impact of Formal Bilateral Development Assistance on Human Development in Selected Asian Countries, Quarterly Journal of Economic Research, Vol. 2, p 32-35. **[In Persain]**
- Ashrafi, Yekta and Fatemeh Fahmifar (2012). Investigating the effect of foreign direct investment on economic growth, Quarterly Journal of Economic Research and Policy, Vol. 61, p 31-32. **[InPersain]**
- Babaei, Majid, Jafari, Mohammad and Mehdi Khodaei (2014). The effect of foreign direct investment and economic growth in D8 member countries, Quarterly Journal of Financial and Economic Policies, Vol. 6, p 88-90. **[In Persain]**
- Bahram Shadabi, Zahra (2019). Investigating the effect of foreign direct investment and domestic investment on economic growth in Iran, Bo Ali Sina University, p 11-26. **[In Persain]**
- Bichaka, Fayissa and Christian, Nsiah (2010). The impact of remittances on economic growth and development in Africa, Black Hills state university, American, vol ,55.No.2 .
- Emami, Karim and Najmeh Azadvar (2014). The effect of foreign aid on per capita income growth in selected developing countries in Asia and Africa, Quarterly Journal of Economic Sciences, Vol. 30, p 100-101. **[In Persain]**

- Herati, Javad and Zamani, Hojad Taghizadeh (2015). Investigating the impact of foreign debts on the economic growth of developing countries, Journal of Regional Economy and Development, Vol. 10, p 196-100. [In Persain]
- Ismail, Normaz wana and Lacheheb, zakaria (2020). The impact of remittance on economic growth in middle income countries, Universiti putra Malaysia, No. 2, p 62-65.
- Jahangard, Esfandiar, Nikben, Behname, Panahi, Saman and Arian Daneshmand (2017). The Effect of Foreign Direct Investment on Iran's Economic Growth, Financial Economics Quarterly, Vol. 40, pp 98-110. [In Persain]
- Mohabi Gregari, Zeinab (2013). Investigating the Effects of Foreign Aid Fluctuations on Economic Growth in Selected Developing Countries, Bu Ali Sina University, Tehran, p 20. [In Persain]
- Molaei, Mohammad (2018). Investigating the Effect of Foreign Capital Types on Iran's Economic Growth, Quarterly Journal of Economic Research, Vol. 1, p 10-50. [In Persain]
- Rafat, Monireh (2017). The interactive relationship between economic growth and foreign direct investments in iran, university of Isfahan, vol. 22, No. 1. p 165-166 [In Persain].
- Motamedi, Sima and Timur Rahmani (2016). The Impact of Foreign Direct Investment on Capital Formation, Labor Productivity and Economic Growth in Developing Countries, Journal of Economic Growth and Development Research, Vol. 8, p 118-119. [In Persain]
- Mubinzhon, Abduvaliev and Ricardo, Bustillo (2020). Patterns of official development assistance in Tajikistan effects on growth, Rev. Bras. Polit. Int. 63.

- Majumder, S.H. and Doughui, Z (2016). The relationship between remittance and economic growth in Bangladesh. *European Researcher, Series A, Vo1. 104*, p 30.
- Megasari, Tania and saleh, samsubar (2021). The determinant of FDI inflows in OIC countries, *international journal of islamics economics and finance, Vol. 4(1)*.
- Marcel, Dossou Toyo Amegnonna (2019). Impact of the foreign direct investment on economic growth in the republic of benin, *financial markets, Vol.3*.
- Nikoghadam, Massoud and Majid Dashtban Faouji (2019). The Interaction of Foreign Trade and Foreign Direct Investment on Iran's Economic Growth, *Scientific Quarterly, Vol. 2. [in Persain]*
- Sharafat Ali and huma Arshad (2017). Impact of personal remittances on economic growth of Pakistan, *journal of Advance public policy and international affair, vol. 4, P 45-47*.
- Sutradhar, Soma Rani, (2020). The impact of remittances on economic growth in bangladesh, *international journal of economic policy studies 14*, p 276-278.
- World bank national account data, <https://www.worldbank.org>. 2022.
- Zaruni, Zahra; (2017). The Impact of Foreign Direct Investment and the Development of Financial Markets on Economic Growth in Developing Countries, *Soleimani Polytechnic University, Kurdistan, p 87. [In Persain]*